

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ДО РОЗВИТКУ
ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

---

7. Samoilenko, O., Mirshuk, O. & Silenko, Yu. (2023). Professional pedagogical training of a specialist in the context of modern realities of the open educational and scientific space of Higher Educational Institutions. *Youth and market*. Monthly scientific-pedagogical journal. Drohobych, Vol. 5 (213), pp. 83–89. [in Ukrainian].

8. Samoilukovich, I.V. (1990). Methods of teaching professionally-oriented speaking in English. *Candidate's thesis*. Kyiv State Pedagogical Institute of Foreign Languages. Kyiv. [in Ukrainian].

9. Skalkin, V.L. (1983). Teaching monologue (on the material of the English language): A guide for teachers. Kyiv. [in Ukrainian].

10. Sklyarenko, N.K., Onishenko, E.I. & Zakharova, S.L. (1988). Teaching speech activity in English at school. Kyiv. [in Ukrainian].

11. Sinekop, O.S. (2018). A system of exercises for differentiated training of future IT specialists of a professionally-

oriented English monologue. *Pedagogical process: Theory and practice (Series: Pedagogy)*, No. 4 (63), pp. 71–78. [in Ukrainian].

12. Tarnopolskyi, O.B. (2006). Methodology of teaching foreign language speech activity in a higher language educational institution: Training manual. Kyiv. [in Ukrainian].

13. The Law of Ukraine on Higher Education. (2014), order № 1556-VII. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18i> [in Ukrainian].

14. Ustymenko, O.M. (2013). Formation of foreign language competence in monologue speech. Methods of teaching foreign languages and culture: Theory and practice: a textbook for students of classical, pedagogical and linguistic universities. Kyiv. [in Ukrainian].

15. Vishnevskyi, O.I. (1982). Foreign language teacher's guide. Kyiv. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.09.2023

УДК 378.046.4-051:373.3:347(045)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.287428>

**Наталія Ратушняк, здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Хмельницького національного університету**

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ДО РОЗВИТКУ
ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

У статті означено педагогічні умови підготовки вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти до розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої освіти. Обґрунтовано, що ефективність формування громадянської компетентності в педагогів залежить від створення спеціальних організаційних і педагогічних умов. Охарактеризовано їхню сутність, виокремлено та розкрито складові. Вказано на специфіку відбору засобів діяльності і технічного супроводу, які сприятимуть формуванню громадянської компетентності педагогів. Уточнено зміст громадянської компетентності педагога. Розглянуто форми та методи формування громадянської компетентності педагога, а також структуру навчально-методичного забезпечення.

Ключові слова: умови; педагогічні умови підготовки; освітній процес; підготовка вчителів; компетентність; громадянська компетентність.

Лит. 14.

**Nataliia Ratushniak, Applicant of the Third (Educational and Scientific)
Level of Higher Education,
Khmelnytskyi National University**

**PEDAGOGICAL CONDITIONS OF TEACHER TRAINING FOR THE DEVELOPMENT
OF CIVIC COMPETENCE OF BASIC SECONDARY EDUCATION STUDENTS**

The process of formation and development of the Ukrainian state is complex and controversial due to the multi-vector nature of the state-building process, which is aimed at both the development of democratic state institutions and the development of civil society. For us today, a particularly urgent task of educational science and practice is to realize the need to build a civilized state and to form a civic culture of the individual through civic education and upbringing.

Therefore, the article focuses on the concepts of "conditions" and "pedagogical conditions". The pedagogical conditions of teacher training in the system of postgraduate pedagogical education for the development of civic competence of students of basic secondary education are determined. It is substantiated that the effectiveness of the formation of teachers' civic competence depends on the creation of special organizational and pedagogical conditions. Such conditions are: forming the motivation of a civic and historical education teacher to develop students' civic competence; supplementing the content of professional disciplines in the context of in-service teacher training in the system of postgraduate education to develop students' civic competence; using innovative forms, interactive methods and technologies of teaching (ICT), etc.

The essence of pedagogical conditions is characterized; its components are identified and disclosed. The specifics of the selection of means of activity and technical support that will contribute to the formation of teachers' civic competence are indicated. The forms and methods of forming the teacher's civic competence, as well as educational and methodological support are considered.

It is determined that the realization of certain goals and objectives depends on the creation of pedagogical conditions. Thus, the teacher has the opportunity to transfer knowledge effectively, develop creative approaches to teaching, improve his or her professional skills and adapt the methodology to the needs of students, as well as to reveal the potential of each student, his or her interest in the subject and the ability to self-education.

Keywords: conditions; pedagogical conditions of training; educational process; teacher training; competence; civic competence.

Постановка проблеми. Освіта – важлива сфера соціально-економічної діяльності, яка є стратегічним ресурсом суспільного розвитку, забезпечення зростання його технологічного рівня і конкурентоспроможності в умовах глобалізації сучасного світу.

Сучасні тенденції розвитку української освіти сприяють подальшим пошукам модернізації, інтенсифікації та індивідуалізації процесу навчання. Одним із найпоширеніших шляхів досягнення цього є розробка та створення оптимальних умов навчання для певного освітнього процесу.

На думку Н. Муқан, “зміщення акцентів від відповідальності адміністрації загальноосвітньої школи до колегіального її виду, тобто відповідальності всіх членів педагогічного колективу за надання високоякісних освітніх послуг, вимагає формування й розвитку певних умінь і навичок учителів, оскільки за формулювання цілей, завдань загальноосвітньої школи, їхню відповідність інтересам та потребам споживачів освітніх послуг і державній політиці в галузі освіти, визначення проблем та перспектив їх успішного розв’язання відповідають усі працівники” [7].

Концептуальні засади розвитку громадянської компетентності у вчителів закладів загальної середньої освіти визначено у Професійному стандарті за професіями “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)” (2020), Законі України “Про освіту” (2017) та Національній доктрині розвитку освіти (2002) тощо.

Аналіз останніх досліджень. З урахуванням контексту цієї наукової розвідки аналіз напрацювань В. Бусела, С. Ковальова дав можливість уточнити визначення поняття “умови”. Дослідження сутності та змісту організаційних умов формування громадянської компетентності відображені у напрацюваннях С. Клепко, О. Дем’янчук, І. Підласого, О. Пометун, Т. Ремех та ін. На основі аналізу праць К. Дубич, О. Гури, Н. Житник, Ю. Костюшка, А. Алексюка, В. Стасюка визначено поняття “педагогічні умови”.

Проблеми формування громадянської компетентності майбутнього педагога присвячені напрацюванням І. Зязюна, В. Рибалки, Г. Філіпчука, О. Шестопалюка та ін. У них визначено, що розбудова Української держави характеризується розвитком демократії. Це зумовлює актуальність підготовки педагогів, до участі в управлінні державою у межах визначених

законодавством, а отже, до формування у них громадянської компетентності.

Педагогічні основи громадянського виховання у сучасних умовах розроблені в дослідженнях І. Бега, Н. Бібік, М. Боришевського, В. Кременя та ін.

Незважаючи на значну кількість напрацювань, ця тематика потребує подальших досліджень із урахуванням специфіки сфери її застосування у сучасних умовах.

Метою статті є розкриття сутності педагогічних умов підготовки вчителів громадянської та історичної освітньої галузі в системі післядипломної педагогічної освіти до розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої освіти. Для досягнення мети використано комплекс методів дослідження: аналіз, синтез, систематизація педагогічної, психологічної, філософської літератури з метою узагальнення різних поглядів учених на проблему дослідження.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні громадянські якості входять до низки найважливіших і найнеобхідніших для успішної соціальної адаптації та розвитку. Саме тому особлива увага академічного загалу звернена на формування відповідних якостей людини з раннього віку. Громадянські якості передбачають свідоме виконання прав та обов’язків громадянина, участь у різних державних процесах і створення відповідного правового поля для цивілізованого розвитку суспільства. Оскільки громадянство не є вродженою якістю, то саме освіта виступає ключовим засобом формування цінностей та громадянської ідентичності [8]. Проблема громадянського виховання, формування громадянської компетентності особистості та громадянської культури активно займаються сучасні українські науковці [3; 9]. У їх доробку знаходять відображення:

- громадянські категорії та їхня характеристика;
- сутність громадянських цінностей;
- педагогічні умови ефективної організації виховного процесу у руслі громадянознавства;
- питання щодо специфіки підготовки учителя для реалізації завдань громадянської освіти та виховання дітей і молоді;
- практичні аспекти організації громадянознавчої освіти в Україні;
- порівняльні аспекти проблеми формування громадянського суспільства і подібне.

Визначення педагогічних умов підготовки педагогів до розвитку громадянської компетентності потребує уточнення понять “умови” та “педагогічні

умови”. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття “умова” розглядається як необхідна обставина, що сприяє утворенню, здійсненню чого-небудь, або ж особливість реальної дійсності, за якої відбувається що-небудь [1, 1506].

Поняття “педагогічні умови” К. Дубич визначає як сукупність взаємозалежних і взаємозумовлених заходів педагогічного процесу, які забезпечують досягнення конкретної мети [4,79].

Під педагогічними умовами професійної підготовки В. Стасюк розуміє обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей. Науковець досліджував педагогічні умови, що сприяють удосконаленню професійної підготовки фахівців, серед яких зазначив: організацію і спрямування педагогічного процесу на формування та розвиток професійної готовності; застосування особистісно-орієнтованого підходу і створення особистісно-орієнтованих взаємовідносин; ліквідація дублювання змісту навчання шляхом удосконалення і максимального розвитку міжпредметних зв’язків; використання віртуальних методів навчання із застосуванням інформаційних технологій [12].

Дослідником Н. Житник визначено і досліджено педагогічні умови, що забезпечують якісну професійну підготовку фахівців, а саме: реалізацію змісту освіти; методичне забезпечення навчально-виховного процесу; впровадження інноваційних навчальних технологій; забезпечення особистісно-орієнтованого підходу в організації навчання; стан виховної роботи у вищій школі; професійну майстерність викладачів [5].

Вищенаведені визначення дають можливість дійти узагальненого твердження, що “педагогічні умови” – це детермінанти, які забезпечують процес формування знань, умінь і навичок.

Водночас ми усвідомлюємо, що процес підготовки педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти має свою специфіку. Набуття вчителями не лише теоретичних знань, а й практичних умінь і навичок є визначальним у процесі підготовки і формуванні готовності вчителя до розвитку громадянської компетентності учня базової середньої освіти зокрема.

Дослідивши зміст понять “умови”, “педагогічні умови”, ми виокремили педагогічні умови, які, на нашу думку, сприятимуть позитивному впливу на педагогів, забезпечуючи розвиток громадянської компетентності в учнів базової середньої освіти, а саме:

1) підвищення мотивації вчителя громадянської та історичної освітньої галузі до розвитку громадянської компетентності учнів;

2) доповнення змісту фахових дисциплін у контексті підвищення кваліфікації вчителів спекурсрами /

тренінгом з розвитку громадянської компетентності учнів;

3) використання інноваційних форм, інтерактивних методів і технологій навчання (ІКТ) у процесі підвищення кваліфікації вчителів до розвитку громадянської компетентності учнів.

Розглянемо їх детальніше. Першою важливою педагогічною умовою є підвищення мотивації педагога до розвитку громадянської компетентності учнів. Ми вважаємо, що підготовка педагогів до розвитку громадянської компетентності учнів буде значно ефективнішою за умови організації системної, неперервної роботи з формування мотивації. Як зазначають вітчизняні та зарубіжні вчені В. Гладкова, І. Підласий, Г. Сазоненко, С. Занюк, Г. Мюррей, Д. Макклелланд, А. Маслоу та інші, *мотивація є рушійною силою* людської діяльності для досягнення конкретної мети, а в освітній сфері – для забезпечення її якості. Саме мотивація має сильний вплив на поведінку та діяльність будь-якого індивідуума, зокрема, й педагогічну діяльність.

Суттєвий інтерес представляє розуміння сутності поняття “мотивація досягнення”, яке пов’язане з потребами суб’єкта досягати успіху в поставлених завданнях будь-якої діяльності. Уперше це поняття ввів американський психолог Генрі Мюррей у книзі “Дослідження особистості” (1938). Серед великої кількості базових потреб, які були поділені ним на дві групи – первинні (вітальні), які пов’язані з фізичним задоволенням, і вторинні (психогенні), пов’язані з психічним або емоційним задоволенням. Потребу досягнення Г. Мюррей розумів як стійку потребу в досягненні результату в роботі, як прагнення до подолання перешкод; розвитку сили; намагання зробити щось складне якнайкраще і швидше [13].

В мотивах конкретизовані потреби, які не тільки визначають їх, а й самі змінюються і збагачуються внаслідок розширення кола об’єктів, які їх задовольняють. Розвиток у педагогів спонукальних мотивів навчання залежить від певних умов, а саме: усвідомлення безпосередніх і перспективних цілей навчання; розуміння теоретичної і практичної значущості засвоєних знань; емоційність викладання і сприймання змісту наукової інформації; накопичення обсягу і новизна інформації; професійна спрямованість; підтримка зацікавленості, інтересу у навчальній діяльності; створення позитивного психологічного клімату [10].

Процес підготовки педагогів до розвитку громадянської компетентності учнів буде успішним за умови розвитку пізнавального інтересу, складовими якого є емоційні враження, ініціативи, інтелектуальні здобутки тощо. Сукупність таких утворень у процесі вивчення фахових дисциплін підсилуватиме мотивацію навчання. Усвідомлення необхідності знань, умінь, формування необхідних якостей може сприяти успішному засвоєнню знань, а також роз-

витку інтересу до професійного застосування. Розвиток інтересу до накопичення знань, умінь і навичок буде результативним за умови використання викладачами, зокрема післядипломної освіти, активних методів форм навчання (дискусій, ділових й рольових ігор, тренінгів, “круглих столів”, практичних робіт); емоційності у викладі навчального матеріалу; створення сприятливого для навчання емоційного клімату; організації продуктивної внутрішньогрупової навчальної діяльності; здійсненні зворотного зв’язку з аудиторією (рефлексія, дебрифінг); аналізі успіхів і причин невдач [10].

Важливим у формуванні мотивації є реалізація потреби у досягненні успіху, що сприяє формуванню цілей і лежить в основі наполегливості у розв’язанні професійних завдань. Зауважимо, якщо потреба у досягненні не реалізована, то є велика ймовірність зниження успішності навчально-пізнавальної діяльності. Тому важливо створювати необхідні умови для її реалізації. Однією з таких умов є активне залучення вчителів до процесу не лише здобуття знань з громадянської та історичної освітньої галузі, але і безпосереднє їх використання на практиці, оскільки досвід і знання, уміння й навички, які накопичують вчителі, слугують джерелом їх професійного зростання.

Отже, використання інноваційних форм і методів навчання, створення комфортної атмосфери комунікативної взаємодії, об’ємність змісту і новизна навчального матеріалу, повага до особистості може сприяти активному формуванню мотивації до оволодіння знаннями, уміннями, навичками професійної діяльності. Якщо немає успіху, то мотивація згасає, що негативно впливає на виконання певної діяльності.

Для визначення наступної педагогічної умови підготовки вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти до розвитку громадянської компетентності учнів ми звернулись до аналізу освітніх програм підвищення кваліфікації вчителів громадянської та історичної освітньої галузі. Результати контент-аналізу підтвердили необхідність введення до освітніх програм окремих фахових дисциплін спецкурсів / авторських курсів, тренінгів, які доповнювали б зміст питаннями, що спрямовані на підготовку педагогів до розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої освіти.

Відповідно було визначено другу педагогічну умову: а саме доповнення змісту фахових дисциплін у контексті підвищення кваліфікації вчителів спецкурсами / авторськими курсами та тренінгами з розвитку громадянської компетентності учнів. Реалізація цієї умови передбачає можливість змістового оновлення, актуалізації і вдосконалення програм та доповнення фахових дисциплін такими спецкурсами / авторськими курсами, як: “Демократична школа. Громадянські та соціальні компетентності”, “Деліберация як демократія майбутнього. Технології обго-

ворення суспільних питань”, “Громадянські та соціальні компетентності в контексті викладання суспільних дисциплін”; тренінгом “Особистість та її ідентичність”, який сприятиме розвитку громадянської компетентності курсистів у контексті реалізації “Концепції розвитку громадянської освіти в Україні” (2018) тощо. Очікувані результати: розуміння поняття “ідентичність”, “громадянська ідентичність” і застосування набутих знань на практиці.

Зауважимо що варто традиційні лекції переорієнтувати на заняття з елементами тренінгів із використанням міжнародного досвіду роботи, наприклад у проєкті IREX (Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів) за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та Міністерства закордонних справ і міжнародного розвитку Великої Британії у партнерстві з Міністерством освіти і науки України, Міністерством культури та інформаційної політики України та Академією української преси, Програмі підтримки освітніх реформ в Україні “Демократична школа” Європейського центру імені Вергеланда (Осло, Норвегія) та інших.

Наступною педагогічною умовою є використання інноваційних форм, інтерактивних методів і технологій навчання (ІКТ) в підготовці вчителів громадянської та історичної освітньої галузі до розвитку громадянської компетентності учнів. Зважаючи на сучасні виклики (пандемія COVID-19, введення у 2022 р. воєнного стану), розпочалося активне використання інформаційних технологій для забезпечення організації освітнього процесу та забезпечення якісних освітніх послуг з метою розвитку професійних і громадянських компетентностей освітян. Активно впроваджуються різноманітні форми навчання у рамках формальної освіти з використанням дистанційних технологій, комбінуючи синхронне й асинхронне навчання педагогічних працівників, що в науковій літературі розглядають як біхронне онлайн-навчання. Перевага біхронного онлайн-навчання полягає у тому, що слухачі курсів підвищення кваліфікації можуть вивчати й ознайомлюватися з матеріалом у будь-який час і в будь-якому місці під час асинхронної частини модуля, що викладається, а у рамках синхронних сесій у режимі реального часу підключатися до онлайн-зустрічей. Обсяг поєднання синхронного і асинхронного режимів навчання залежить від навчально-тематичної програми курсу підвищення кваліфікації або програми авторських курсів. Проведення онлайн-занять організовано з використанням програмного забезпечення ZOOM та одного із сервісів відеотелефонного зв’язку та відеоконференцій, який розроблений Google – Google Meet [6]. Дієвим визнане поєднання додатка “Google Jamboard” із вправою “Світове кафе” для реалізації змісту громадянської та історичної освітньої галузі. Під час дистанційного навчання на курсах підвищення кваліфікації варто проводити

інтерактивні вправи, які доповнені роботою з цифровими застосунками (“Jamboard”, “Wordwall”, “Jigsawplanet”, “Linoit”, “Mentimeter”, “Classtime” тощо) [2].

Дослідження засвідчують, що у процесі використання інтерактивних / інформаційних технологій педагогічні працівники краще засвоюють навчальний матеріал, у них активізується інтерес до власного професійного розвитку. Вони мають доступ до електронних матеріалів навчально-методичного забезпечення, які зможуть використовувати у своїй подальшій практичній діяльності [11].

Висновки. Отже, нами визначено й обґрунтовано сутність трьох педагогічних умов підготовки вчителів до розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої освіти. Їх реалізація є важливою складовою для формування активних громадян, здатних до відповідальної участі у суспільному житті та сприйняття власної ролі в історичному контексті країни. Досягнення цих цілей вимагає спільних зусиль педагогічної спільноти, освітніх організацій та держави для забезпечення відповідних ресурсів і підтримки педагогічного процесу.

Перспективи наступних досліджень. Дидактичні засади підготовки вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти до розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої освіти вважаємо питаннями інтердисциплінарними. Особливої уваги заслуговує дослідження інструментів для формування громадянської компетентності в системі післядипломної педагогічної освіти, а також значимим є порівняльний аспект проблеми формування громадянської компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бусел В. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпін, 2005. 1728 с.
2. Васютіна Т.М. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх вчителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. : 13.00.04 / Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2022. 43 с.
3. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Вид. 2-ге, доопрац. і доп. Дрогобич : Коло, 2006. 608 с.
4. Дубич К.В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Рівне, 2007. 267 с.
5. Житник Н.В. Організаційно-педагогічні умови підготовки бакалаврів економіки у коледжі II рівня акредитації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кривий Ріг, 2002. 233 с.
6. Куриш Н.К. Впровадження біхронного режиму онлайн-навчання в закладах післядипломної педагогічної освіти. *Педагогічні науки: теорія та практика* : наук. журн. Запоріжжя : Видавничий дім “Гельветика”, 2021. № 3 (39). С. 199–204.

7. Муқан Н.В., Грогодза І.Ю. Професійний розвиток педагогів: теорії, концепції, підходи. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2013. № 4 (18). С. 154–160.

8. Пантюк Т., Чубінська Н., Кушнір В.-Ю. Формування громадянської компетентності особистості як важливої складової її загальної культури. *Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал*. Дрогобич, 2023. № 3 (211). С. 21–24.

9. Пометун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18–20.

10. Пожидаєва О.В. Педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер.: Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 6.

11. Ратушняк Н.М. Інтерактивні методи та прийоми формування громадянської компетентності вчителів в системі післядипломної педагогічної освіти. *Сучасні цифрові технології та інноваційні методи навчання: досвід, тенденції, перспективи* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 6 квітня, 2023 р.). 2023. 255 с.

12. Стасюк В.Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі “школа-вищий заклад освіти” : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2003. 280 с.

13. Свистун В.І. Мотивація досягнення як важливий чинник успіху в управлінській діяльності. *Електронна бібліотека НАПН України*. URL: <http://surl.li/jzqqe> (дата звернення: 11.08.2023).

14. Формування громадянської компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів / укладач Степанова Н.М. Черкаси, 2014. 42 с.

REFERENCES

1. Busel, V. (2005). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainkoï movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv, Irpin. 1728 p. [in Ukrainian].
2. Vasiutina, T.M. (2022). Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maibutnix vchyteliv pochatkovoï shkoly do realizatsii zmistu pryrodnychoï ta hromadianskoï osvity [Theoretical and methodological principles of training future primary school teachers for the implementation of the content of science and civics education]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Khmelnytskyi natsionalnyi universytet, Khmelnytskyi. 43 p. [in Ukrainian].
3. Vyshnevskyi, O.I. (2006). Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainkoï pedahohiky [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]. The 2nd edition, revised and supplemented. Drohobych: Kolo, 608 p. [in Ukrainian].
4. Dubych, K.V. (2007). Osobystisno orientovane vykhovannia studentiv v umovakh sotsiokulturnoho seredovyschha vyshchoho navchalnoho zakladu [Personally oriented education of students in the socio-cultural environment of a higher educational institution]. *Candidate's thesis*. Rivne, 267 p. [in Ukrainian].
5. Zhytnyk, N.V. (2002). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy pidhotovky bakalavriv ekonomiky u koledzhi II rivnia akredytatsii [Organizational and pedagogical conditions for the training of bachelors of economics in the college of the II

accreditation level]. *Candidate's thesis*. Kryvyi Rih, 233 p. [in Ukrainian].

6. Kurysh, N.K. (2021). Vprovadzhennia bikhronnoho rezhymu onlain-navchannia v zakladakh pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Implementation of bichronic mode of online education in institutions of postgraduate pedagogical education]. *Pedagogical sciences: theory and practice: Science journal*. Zaporizhzhia: "Helvetika" publishing house, No. 3 (39). pp. 199–204. [in Ukrainian].

7. Mukan, N.V. & Hrohodka, I.Yu. (2013). Profesiinyi rozvytok pedahohiv: teorii, kontseptsii, pidkhody [Professional development of teachers: theories, concepts, approaches]. *"Comparative pedagogical studies"*, No. 4 (18). pp. 154–160. [in Ukrainian].

8. Pantiuk, T., Chubinska, N. & Kushnir, V.-Yu. (2023). Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti osobystosti yak vazhlyvoi skladovoi yii zahalnoi kultury [Formation of civic competence of an individual as an important component of its general culture]. *Youth and market*. Monthly scientific and pedagogical journal. Drohobych, No. 3 (211). pp. 21–24. [in Ukrainian].

9. Pometun, O.I. (2005). Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti: pohliad z pozytsii suchasnoi pedahohichnoi nauky [Formation of civic competence: a view from the position of modern pedagogical science]. *Bulletin of school exchange programs*, No. 23. pp. 18–20. [in Ukrainian].

10. Pozhydaeva, O.V. (2012). Pedahohichni umovy pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do konsultatyvnoi diialnosti [Pedagogical conditions for training future social pedagogues for advisory activities]. *Scientific notes*. Nizhyn

State University named after Mykola Gogol. Series: Psychological and pedagogical sciences, No. 6. [in Ukrainian].

11. Ratushniak, N.M. (2023). Interaktyvni metody ta pryomy formuvannia hromadianskoi kompetentnosti vchyteliv v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Interactive methods and methods of formation of civic competence of teachers in the system of postgraduate pedagogical education]. Modern digital technologies and innovative teaching methods: experience, trends, perspectives. *Materials of the 11th International Scientific and Practical Internet Conference (Ternopil, April 6)*, 255 p. [in Ukrainian].

12. Stasiuk, V.D. (2003). Pedahohichni umovy profesiinoi pidhotovky maibutnikh ekonomistiv u kompleksii "shkola-vyshchy zaklad osvity" [Pedagogical conditions for professional training of future economists in the "school-higher educational institution" complex]. *Candidate's thesis*. Odesa, 280 p. [in Ukrainian].

13. Svystun, V.I. Motyvatsiia dosiahnennia yak vazhlyvyi chynnyk uspiokhu v upravlinskii diialnosti [Achievement motivation as an important success factor in managerial activities]. *Electronic library of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Available at: <http://surl.li/jzqqe> (Accessed 11 Aug. 2023). [in Ukrainian].

14. Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti uchniv zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv vidpovidno do vymoh novykh derzhavnykh osvitynykh standartiv [Formation of civic competence of students of general educational institutions in accordance with the requirements of new state educational standards]. Ukladach Stepanova N.M. Cherkasy, 2014. 42 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.09.2023

“...Поодинокі, недовголітня досвідченість, хоч би їй було сорок чи п'ятдесят років, ніщо перед досвідом кількох століть, в якому зосередилися результати педагогічної діяльності незчисленної кількості, принаймні таких самих, як і він, педагогів, між якими було багато видатних талантів та незвичайних осіб, які віддали всі свої сили справі виховання”.

Костянтин Ушинський
український педагог

“Відкрити в кожній людині творця, поставити її на шлях самобутньої творчої, інтелектуально повнокровної праці – це завдання стає нині першочерговим у практичній роботі”.

Василь Сухомлинський
український педагог

“Ніхто не зможе побудувати для Вас міст, на якому Ви повинні перетнути потік життя, ніхто, крім Вас самих”.

Фрідріх Ніцше
німецький філософ

“Якщо ти навчаєш, намагайся говорити коротко, щоб розум слухняний відразу зрозумів слова і зберігав їх у пам'яті правильно. Все, що зайве, зберігати розум наш не може”.

Квінт Гораций
римський поет

